

Małgorzata Furgała, Grażyna Mackiewicz, Olga Bożena Noetzel

Co znaczą Itaki, czyli jak uczyć rozumienia tekstów kultury

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 37, 135-140

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Furgala, Grażyna Mackiewicz, Olga Bożena Noetzel

CO ZNACZĄ ITAKI, CZYLI JAK UCZYĆ ROZUMIENIA TEKSTÓW KULTURY

Jedną z pierwszych propozycji edukacyjnych przeznaczonych do nauczania języka polskiego w gimnazjum była seria *Do Itaki* Gabrieli Olszowskiej, Tadeusza Garsztki i Zuzanny Grabowskiej, wydana przez krakowski ZNAK w 1999 roku. Zaufanie do wydawnictwa, ciekawy dobór tekstów, atrakcyjna dla ucznia szata graficzna i stale pojawiające się wątki: dobro – zło, prawda – kłamstwo, tolerancja – nietolerancja, narodziny, radość istnienia – przemijanie, śmierć, sprawiły, że wybrałyśmy ten podręcznik do pracy na lekcjach języka polskiego. Oczywiście nieobojętne było dla nas i to, że dawał on możliwość mówienia o wartościach chrześcijańskich w kontekście tekstów literackich i publicystycznych.

Propozycja oceny przydatności tego podręcznika na lekcjach języka polskiego, którą otrzymałyśmy od organizatorów¹ spotkania poświęconego omówieniu najbardziej popularnych podręczników, stała się okazją do sformułowania uwag, spostrzeżeń wynikających z praktyki szkolnej.

Przy ocenianiu podręczników *Do Itaki* uwzględniliśmy następujące kryteria:

- zgodność z *Podstawą programową*,
- stosunek do podręczników ze szkoły podstawowej,
- atrakcyjność,
- koncepcja (problemowa),
- dobór tekstów, szata graficzna,
- obudowa metodyczna,
- prezentowany system wartości.

Podręczniki do kształcenia literacko-kulturowego programu *Do Itaki* uznajemy za interesującą propozycję na rynku wydawniczym. Najbardziej cenimy podręcznik do klasy III *W rodzinnej Europie* ze względu na wyrazistą koncepcję układu treści. Prowadzi ona ucznia od tekstów związanych z tematem małej ojczyzny – rozumianej jako miasto, region, Soplkowo („miejsce, w którym wszyscy jesteśmy u siebie”) – ku „nieobjętej ziemi”, to znaczy do tekstów wyznaczających główne kierunki rozwoju literatury światowej. Między tymi biegunami znajdują się dzieła

obrazujące etapy kształtowania się literatury polskiej, z uwzględnieniem motywów patriotycznych. Część podręcznika zawierająca wypisy z literatury powszechnej (teksty znane i ciekawe) jest doskonałą propozycją dla ambitnych uczniów, wprowadzającą w świat klasyki literatury światowej.

Dobór tekstów, ilustracji i zadań dla ucznia otwiera perspektywę dla wartości chrześcijańskich i humanistycznych. Dzięki temu można pokazać młodemu ludziom „skomplikowaną sytuację współczesnego człowieka zanurzonego w ponowoczesności”².

Szczególnie cenimy sobie w omawianym podręczniku rozdział *Z orłem w koronie* za próbę chronologicznego ujęcia tekstów, co daje nauczycielowi możliwość zapoznania ucznia z kontekstem historycznym dzieła. Dzięki kalejdoskopowi literackiemu uczeń może też poznać sylwetki najwybitniejszych twórców literatury polskiej.

Jeżeli chodzi o teksty zamieszczone w podręczniku do klasy II, to ukazują one głęboki wymiar ludzkiej kondycji i mogą być interpretowane w duchu wartości chrześcijańskich (sugerują to tytuły rozdziałów, np. *Pycha i pokora*, Wiara, nadzieja, miłość). Pomagają kształtować dojrzałą osobowość, mają charakter formacyjny. Zagadnienia poruszane w wypisach dotyczą najważniejszych problemów egzystencjalnych, takich jak: sens życia, miłość, cierpienie, odpowiedzialność, mądre korzystanie z daru wolności, które pozwala unikać pułapek zniewoleń.

Wyjątkowo celną propozycję stanowi wybór Zbigniewa Herberta na duchowego przewodnika po kulturze w podręczniku do kl. II pt. *Z Panem Cogito*. Dokonuje się to dzięki tekstom tego poety przywoływanym przy omawianiu kluczowych problemów egzystencjalnych

Najślabszy wydaje nam się podręcznik do klasy I ze względu na zbyt dużą liczbę tekstów nieliterackich, np. wypowiedzi uczniów na temat szkoły, regulaminu, komputera, rodziny. Mogłyby one stanowić jedynie kontekst omawianych utworów. Mało funkcjonalny wydaje się rozdział poświęcony teorii literatury p.t. *Rozmowy o literaturze*, jest on raczej sztucznym dodatkiem.

Przy ocenie podręczników nie wolno pominąć ich zgodności z podstawą programową. Podręczniki *Do Itaki* realizują treści wyznaczone przez podstawę programową, ponieważ:

- prezentują teksty związane z oficjalną i nieoficjalną sytuacją mówienia (np. wypowiedzi Jana Pawła II, wypowiedzi uczniów na temat domu i szkoły w podręczniku do klasy I);
- zawierają przykłady wyżej zorganizowanych form wypowiedzi, jak: reportaż (kl. III – R. Kapuściński, M. Wańkiewicz), dziennik (W. i L. Janiccy), wywiady z ludźmi kultury (St. Lem, ks. J. Tischner, J. Stuhr, B. Maj), recenzja filmu.

Niektóre zalecenia podstawy programowej realizowane są w sposób niepełny. Dostrzegamy wyraźnie brak ćwiczeń stylistycznych, przygotowujących ucznia do tworzenia takich form jak: rozprawka, charakterystyka, recenzja, opowiadanie, opis, szczególnie opis reprodukcji. Te formy wypowiedzi, które występują w podręczniku (przemówienie, list, ćwiczenie w argumentowaniu) nie zawierają poleceń zmuszających ucznia do tworzenia własnych tekstów. Nie prezentują też klasycznych przykładów z ich omówieniem.

Pojęcia związane z retoryką pojawiają się w różnych miejscach, ale np. brak ich w rozdziale *Przemówienie, elementy retoryki (Buszując w zdaniu)* podręcznik do kształcenia językowego – kl. III). Powoduje to dezorientację ucznia, uniemożliwia mu samodzielną pracę z podręcznikiem. Tego typu błędy oraz brak wyrazistej i spójnej koncepcji kształcenia językowego sprawiły, że zastąpiłyśmy podręczniki do kształcenia językowego innymi publikacjami, w szczególności ćwiczeniami Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego.

Podręczniki spełniają wymagania programowe w zakresie doboru lektur, z wyjątkiem wybranego opowiadania A. Czechowa.

Jeśli chodzi o stosunek do podręczników ze szkoły podstawowej, to seria *Do Itaki* nie jest kontynuacją żadnego cyklu wydawniczego, ale bazuje na treściach programowych przewidzianych dla szkoły podstawowej.

Wymienione przez nas uwagi krytyczne nie przekreślają wartości tych podręczników. Ich atrakcyjność przejawia się m.in. w tym, że:

- do każdego tekstu literackiego jest przywołany kontekst interpretacyjny w postaci reprodukcji obrazów, rzeźb, plakatu, witraży, zdjęć, rysunków;
- pojawiają się też fragmenty opinii, wywiadów, omówień;
- większości tekstów literackich towarzyszy krótki komentarz teoretycznoliteracki.

Zgadzamy się z sugestią autorów *Poradnika metodycznego dla nauczyciela*, że szczególnie cenne jest opracowanie dydaktyczne tekstów literackich w podręczniku do klasy drugiej. Znacznie różni się ono od metod przyjętych w klasie pierwszej, gdzie zamieszczone pytania i polecenia interpretacyjne stanowią przede wszystkim zachętę do twórczej i aktywnej lektury utworów. Pokazują rozmaite metody i techniki pracy z dziełem literackim (np. czytanie ze zrozumieniem – kl. I s. 176). Po zakończeniu czytania uczeń może sprawdzić stopień zrozumienia tekstu, wypełniając zaproponowaną tabelę.

Wydarzenie	godzina, data	bohaterowie
1.	27 maja 1953 r.	
2.		
3. Opuszczenie obozu		
4.		
5. Na szczycie		

Inną metodą sprawdzenia rozumienia tekstu jest rozpoznanie bohatera na podstawie krótkiego opisu (podpisanie portretu) czy polecenie dokończenia zdania związanego z treścią utworu.

„W klasie drugiej w sposób widoczny wchodzimy w obszar uporządkowanej analizy i interpretacji tekstów, świadomie operując tymi pojęciami. Praca z każdym bez wyjątku tekstem została podzielona na cztery kolejne etapy: analizę, interpretację, uogólniającą syntezę oraz praktyczne wykorzystanie i zastosowanie zdobytych wiadomości. Każdemu etapowi odpowiada zestaw ponumerowanych ćwiczeń, układających się w schemat:

I. Przeczytajmy, wyjaśnijmy, przeanalizujmy.

II. Przemyślmy, zinterpretujmy

III. Przedyskutujmy

IV. Zastosujmy”³.

Natomiast w podręczniku do kl. III dzięki poleceniom z kategorii „Preteksty” możliwa jest praca z uczniem zdolnym i ambitnym, przygotowującym się np. do konkursu polonistycznego. Tematy do opracowania wymagają dojrzałego myślenia, odczytania i wiedzy wykraczającej poza poziom podstawowy (kl. III, s. 284 – tematy dotyczące zadań literatury pojawiły się w tym roku na maturze).

Szata graficzna podręczników może zachęcić uczniów do zapoznania się z tekstem, dobór reprodukcji uważamy za ciekawy, choć w podręczniku do kl. I zastrzeżenie budzi przeładunek ilustracjami. Większość prezentowanych w nim dzieł to sztuka nowoczesna i trudna w odbiorze (surrealizm), zwłaszcza że w części „Pytania i polecenia” brakuje jakichkolwiek sugestii interpretacyjnych. Uważamy, że w biogramach mogłyby zostać zaprezentowane sylwetki głównych twórców dzieł plastycznych zamieszczonych w podręczniku.

Obudowę metodyczną serii *Do Itaki*, poza poleceniami i sugestiami interpretacyjnymi, które znajdują się w podręczniku, tworzą:

– *Poradnik metodyczny dla nauczyciela* (Kraków 2000), zawierający opis podstawowych, nowoczesnych metod nauczania, przykładowe konspekty lekcji, propozycje realizacji ścieżek międzyprzedmiotowych;

- scenariusze wszystkich lekcji z kształcenia literacko-kulturowego na poziomie każdej klasy (praktyczne w korzystaniu);
- rozkłady materiału do wszystkich klas;
- testy sprawdzające wiadomości i umiejętności (4 części dla poszczególnych klas), dostępne tylko dla nauczycieli polonistów, wraz z kluczem i kryteriami oceny prac stylistycznych;
- testy kompetencyjne z przedmiotów bloku humanistycznego (ogólnodostępne);
- kasetę video zawierającą niektóre teksty z podręcznika do kl. I; niestety, wykonanie nie jest profesjonalne, co uniemożliwia pełne jej wykorzystanie.

Dla nas ważny jest system wartości zawarty w programie *Do Itaki*. Podręczniki te realizują w tej sferze wartości trzy podstawowe cele:

- uczenie się rozpoznawania trwałych idei i wartości chrześcijańskich i humanistycznych,
- budowanie systemu własnych przekonań na gruncie tradycji humanistycznej,
- poszanowanie wielokulturowej przeszłości Polski i Europy, ze szczególnym uwzględnieniem roli chrześcijaństwa.

Świat wartości reprezentowany jest w programie w ciągach tematycznych:

Kl. I – *Z XX i XXI wieku*. Cykle:

- My... – miłość, rodzina, dom, tradycja, starość–młodość, pierwsze uczucia, akceptacja–odrzućenie, ideały sportu;
- Spadkobiercy: np. dziedzictwo, miejsce święte;
- Zdobywcy i marzyciele... – np. szacunek dla myśli ludzkiej.

Kl. II *Z Panem Cogito*. Cykle:

- Pycha i pokora, np. poczucie własnej godności, postawa służby;
- Wiara, nadzieja i miłość...
- Mądrość i wolność... – praca, autorytety, odpowiedzialność za swoje życie.

Kl. III *W rodzinnej Europie*. Cykle:

- Zaczynając od małej ojczyzny – świadomość swoich korzeni, tolerancja;
- Z orłem w koronie – patriotyzm czasu pokoju i wojny, obowiązki wobec ojczyzny, demokracja, polskość;
- Ku nieobjętej ziemi... – wartości artystyczne i estetyczne (piękno–brzydota, kultura wysoka–kultura niska).

Tematy i problemy, których nośnikami są teksty zawarte w podręcznikach *Do Itaki*, siła formowania osobowości, kształtowania postaw: szacunku dla tradycji i rodziny, cudzych poglądów oraz postawy patriotycznej były motywem wyboru właśnie tego podręcznika. Należy również pamiętać o tym, że był to jeden z pierwszych dostępnych na rynku podręczników obok oferty WSiP-u i serii *To lubię*.

Innym powodem tego wyboru był fakt, że propozycja wydawnictwa Znak pomaga również kształtować logiczne i twórcze uczestnictwo w kulturze. Polecenia i sugestie interpretacyjne zamieszczone pod tekstami bardzo często zmuszają do analizy i interpretacji symbolu albo ukazują funkcjonowanie motywów literackich. Dla nas jest to niezwykle ważny element kształcenia humanistycznego, przygotowuje też do nauki w profilowanym liceum. Przykładem odwoływania się do symbolicznego sensu słowa jest funkcjonowanie słowa „Itaka” w podręczniku. W klasie I jest ono rozumiane jako dom Odyseusza, ale szybko nabiera znaczenia metaforycznego dzięki wierszowi K. Kawafisa i innym tekstom, np. Itaka jako Ziemia Obiecana, miejsce rodzinne, korzenie, cel, do którego dążymy. Ta nieustanna podróż, którą podręcznik proponuje, wpisana jest w tytuły rozdziałów: *Skąd przychodzimy? Kim jesteśmy? Dokąd zmierzamy?*

Tak więc zaprezentowana publikacja, choć niedoskonała, jest niewątpliwie interesującą propozycją kształcenia literacko-kulturowego na poziomie gimnazjum.

Przypisy

¹ Warszawski Oddział Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza.

² Z. Grabowska, T. Garszka, G. Olszowska, *Program nauczania języka polskiego w klasach I–III gimnazjum*, Kraków 1999, s. 5.

³ *Poradnik metodyczny dla nauczyciela*, pod redakcją Roberta Chojnickiego, Kraków 2000.